

İSLAMCILIK AKIMININ TÜRK SİYASAL HAYATINDAKİ İDEOLOJİK EVRİMİ

Funda Gülşen¹

Öz

Bu makale, Türkiye'deki İslamcılık akımının tarihini, gelişimini ve dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. İslamcılık, Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) kurulmasına kadar olan süreçte İslamcılık akımının seyrini kapsamaktadır. Çalışmada tarihsel parametreler, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları, tek parti dönemi, 1960-1980 yılları ve 1980-2002 yılları arası dönem olarak belirlenmiştir. Bu dönemlerin seçilme nedeni, askeri müdahaleler ve mevzuatsal düzenlemeler ile İslamcılığın temsilinde önemli bir rol oynamasıdır. Çalışmada bu dönemler tarihsel karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemlerle incelenmiştir. İslamcılık akımının filizlenmesi, Tanzimat ve Islahat Fermanları dönemlerinde Osmanlı'nın Batı'ya olan tepkisinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, İslamcılık akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önlemek amacıyla bir kurtuluş misyonu üstlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise İslamcılık, laiklik ilkesinin benimsenmesiyle birlikte kamusal alandan uzaklaştırılmış ve bu da İslamcı kesimlerin tepkisine neden olmuştur. 1961 Anayasası ve yeni seçim sistemi sayesinde parlamentoda ilk kez İslami referanslara sahip Milli Nizam Partisi temsil olanağı bulmuştur. Böylece İslamcı kimliğe sahip Milli Görüş geleneği ortaya çıkmış ve bu geleneğin partileri Türk siyasal yaşamında etkin olmuştur. Neoliberal politikaların benimsenmesi, SSCB'nin yıkılması ve sol-sağ çatışmasının güç kaybetmesi Milli Görüş partilerinin güç kazanmasını sağlamıştır. Ancak 28 Şubat süreci Milli Görüş içinde derin bir sarsıntı yaratarak bölünmenin önünü açmıştır. Milli Görüş partileri içinden ortaya çıkan AK Parti ile birlikte İslamcılık akımı yeni bir aşamaya geçmiştir. AK Parti, İslamcı söylemleri terk ederek daha kapsayıcı bir politika izlemiş ve laik sınırlar içinde dindar bir toplum yaratma hedefini benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Akımlar, İslamcılık, Türkiye'de İslamcılık

Jel Kodları: D74, Z00, Z12

Abstract

The Islamic movement played a significant role in Turkey's modernization and secularization processes. This article presents the history, development, and transformation of the Islamic movement in Turkey, covering its course from the Ottoman Empire to the establishment of the Justice and Development Party (AK Party). The study examines various historical parameters, including the final years of the Ottoman Empire, the single-party period, and the periods between 1960-1980 and 1980-2002. These periods were selected due to the significant role played by military interventions, legislative regulations, and the representation of Islamism. Historical comparative and descriptive methods are employed to analyze these periods. The emergence of the Islamist movement can be seen as a response to the West by the Ottoman Empire, during the Tanzimat and Islahat Fermani periods. During the aforementioned period, the Islamic movement pursued a mission of preservation to avert the fragmentation of the Ottoman Empire. However, in the initial years of the Republic, Islamism was excluded from the public sphere due to the implementation of the principle of secularism, which elicited a

¹ Akdeniz Üniversitesi, Doktor Adayı, fundakoyuncu.93@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5514-3602

response from Islamic groups. Subsequently, with the aid of the 1961 Constitution and the new electoral system, the National Order Party, which had Islamic references, was able to secure representation in parliament for the first time. Thus, it can be observed that the National Vision tradition with an Islamic identity emerged, and its parties became influential in Turkish political life. The adoption of neoliberal policies, the collapse of the Soviet Union, and the weakening of the left-right conflict enabled National Vision parties to gain power. However, the February 28th process caused a deep shock in the National Vision movement, leading to its division. The emergence of the AK Party from within the Milli Görüş movement represented a new phase in Islamic political thought. The party pursued a more comprehensive approach, moving away from its Islamist discourse and embracing the objective of establishing a devout society within the framework of secularism.

Key Words: Political Movements, Islamism, Islamism in Turkey

Jel Codes: D74, Z00, Z12

1. Giriş

İslamcılık, Batı karşısında geri kalma, onlar tarafından sömürülme ve Müslüman toplumların kendi ulemalarının uygulamalarına karşı İslam'ın özüne dönüşü içeren tepkiler kümesi olarak ortaya çıkmıştır. İslam'ın diğer dinler gibi yaşamın tüm alanını düzenlemesi ve açıklaması ideolojilerle benzerlik göstermektedir. Ancak İslamcılık din gibi dünyayı açıklarken sadece dogmatik öğelere yer vermemektedir. İslamcılık böylece bir dini argümandan öte insan yaşamına yönelik açıklama getiren, sistemli ve rasyonel meşrulaştırma yöntemiyle fikirler sunan bir ideoloji haline gelmiştir (Tunaya, 1998; Gülalp, 2003; Kara, 2013). İslamcılık düşüncesi Osmanlıda Tanzimat ve Islahat Fermanlarına karşı oluşan İslami kesimlerin tepkileriyle ortaya çıkmıştır. İslamcılar getirilen yeniliklerden ziyade yeniliklerin İslami gelenek ve kurallara uygun olup olmamasıyla ilgilenmiştir. Milliyetçiliğin yükseldiği bu dönemde Osmanlı çok fazla toprak kaybetmiş ve Batı karşısında çok fazla yenilgi almıştır. Parçalanmaya karşı oluşturulan Osmanlıcılık gibi akımların da başarılı olamaması İslamcılığın yükselmesini sağlamış ve kimi zaman Türk milliyetçiliğiyle sarmalanarak tezahür etmiştir. İslamcılık 20. yüzyıl başında II. Abdülhamit tarafından dış politika aracı olarak da kullanılmış ancak Osmanlı'nın Müslüman toplumlara yardım edememesi üzerine başarısız olmuştur.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra devletin laiklik ilkesine yönelik yaptığı düzenlemeler, İslamcı çevrelerin tepkisini çekmiş ve bir dizi isyana neden olmuştur. İslamcı örgütler ve oluşumlar sert bir şekilde bastırılmış ve İslamcı kesimler çok partili yaşama geçilene kadar büyük oranda susturulmuştur. Katı laik uygulamalar 1945 sonrasında CHP eliyle yumuşatılmaya başlanmış Demokrat Parti iktidarında ise daha da yükselmiştir. Pakistan'ın İslami bir ulus devlet olarak kurulması, Müslüman Kardeşler Hareketi ve göç olgusunun yükselmesi 1950'li yıllarda İslamcılık düşüncesinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle göç

olgusu Türkiye’de büyük kentlerde İslamcı örgütlerin kurulmasında ve İslamcı kökenli partilerin yerel seçimlerde oy oranlarında büyük önem arz etmiştir. 1960 yılında gerçekleşen askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidardan düşürülerek kapatılmıştır. Bu yıllarda Demokrat Partinin yerini Adalet Partisi almış ve İslamcı kesimlerin oyunu konsolide etmiştir. İslamcıların siyasette özerk olarak bulunmasının ve kimi yazarlara göre İslam’ın büyük oranda siyasallaştığı yıllar ise 1970’ler olmuştur. 1960’ların sonunda Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi ve ardından yerini alan Milli Selamet Partisi İslami temellerle kurulan ilk partiler olmuştur. Milli Görüş Hareketi 1980 askeri darbesine kadar koalisyonlarla hükümetlerde yer almış ve milliyetçi-muhafazakâr bir tutum benimsemiştir. 1980 darbesiyle tüm diğer partiler gibi Milli Selamet Partisi de kapatılmış ve partililere siyasi yasak getirilmiştir. Siyasi yasaklar kalkınca Erbakan kurduğu Refah Partisi ile değişen dünya düzenine uygun ancak İslami temelden kopmayan söylemler geliştirmiştir. Milli Görüş hareketi, kapatılmalar ve baskılar sonucunda sırayla Refah-Fazilet-Saadet Partileri ile temsil edilmiştir. Refah partisi içindeki tartışmalar sonucunda farklı fraksiyonlar ortaya çıkmış ve bu durum Yenilikçiler olarak anılan grubun Adalet ve Kalkınma Partisini kurmasıyla sonuçlanmıştır. Fazilet Partisi içinden çıkan iki parti AK Parti ve Saadet Partisi (SAADET) bugün hala siyasi yaşamda bulunmakta ve İslami söylemler ile İslamcı kesimin oylarını almaktadırlar.

Bu çalışma, Türkiye'deki İslamcı düşüncenin evrimini, siyasi ve toplumsal değişimlerle bütünleştirerek incelemektedir. Osmanlı döneminden başlayarak AK Parti'nin kuruluşuna kadar olan süreci kapsayan çalışma, İslamcılık kavramının kökenlerini ve anlamını irdeleyerek başlamaktadır. Ardından Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'deki İslamcılık akımının seyrine ve 1924-1960 ile 1960-1980 yılları arasında yaşanan önemli siyasi ve toplumsal değişimlere odaklanmaktadır. İslamcı düşüncenin yeni bir ivme kazandığı 1980 askeri müdahalesi ve sonrasındaki gelişmelerin İslamcılık anlayışına etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak, küreselleşme ve Post-İslamcılık kavramları ile AK Parti dönemindeki İslamcı düşüncenin gelişim süreci incelenmektedir. Çalışma Türkiye'nin siyasi ve toplumsal tarihindeki önemli dönemlerinde, İslamcı düşüncenin ideolojik ve stratejik olarak geçirdiği dönüşümlerinin analiz edildiği bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

2. İslamcılık Akımının Tarihsel ve Kavramsal Analizi

Dinler de tıpkı ideolojiler gibi dünyayı açıklamak için semboller sistemi ortaya koymaktadır. İdeolojiler, Batı Avrupa toplumlarının geçirdiği evrim sonucu ortaya çıkmış ve çeşitli yollarla (emperyalizm, Batılılaşma reformları gibi) Doğu ülkelerine sirayet etmiştir. İslamcılık da bu şekilde Batı’dan gelen bu düşünce sistemi ile geleneksel İslami değerlerin

birleşimini sistematikleşerek ortaya çıkmaktadır. İslamcılığı geleneksel İslam'dan ayıran en önemli farkı dini kendisini meşrulaştırma biçimini değiştirmesi olduğu söylenebilir. İslamcılık ile artık aşkın bir gücün varlığının dayanak gösterilmesi yerine rasyonel kaynaklara başvurulmaya başlanmaktadır. Dolayısıyla İslamcılık da artık diğer ideolojilere benzer bir yapıya kavuşmaktadır. Nitekim Tunaya (1998: 13) da İslamcılığı tıpkı diğer akımlar (Sosyalizm, Türkçülük, Batıcılık) gibi ideolojik bir niteliğe sahip olarak tanımlamaktadır. Sistemli bir fikir ve inanç kümesi sunması ve gerçekleştirilebilmesi için sosyal bir hareket öngörmesi onun ideolojik niteliğinin nedenini oluşturmaktadır (Tunaya, 1998: 13-14). Gülalp (2003: 25) dinselliğin artması veya azalması olarak tezahür eden olayların esasında siyasi mücadelelerin bir ifadesi olduğunu kabul etmektedir. İslam'ın bu şekilde siyasi hareketlerin ifadesi olması ona ideolojik bir nitelik kazandırmaktadır. Gülalp (2003: 26) İslam'a yüklediği bu ideolojik anlamı İslamcı yazar Ali Şeriati'nin Marksizm ve İslamcılığı aynı segmentte değerlendirdiği yazısıyla desteklemektedir. Ali Şeriati İslamcılık ve Marksizmi insan yaşamının ve düşüncesinin tüm boyutlarını kucaklayan, ontolojik ve kozmolojik olarak birbirine zıt iki ideoloji olarak tanımlamaktadır (Gülalp, 2003: 25-26). Bulaç (2005: 51) diğer yazarların aksine İslamcılığı belli bir tarihe özgü ideoloji olarak değil yeni durumlarda kendini geliştiren ve yeniden üreten bir süreç olarak ele almaktadır. İslamcılık, siyasi, kültürel ve sosyal önderler zümresinin, İslami manevi, ahlaki ve kültürel değerlerine uygun bir dünya düzeni tasavvurları ve çalışmaları bütünüdür (Bulaç, 2005: 50-51).

İslamcı kimliğin oluşmasında Batı ve Batılılaşma düşüncesi önemli bir rol oynamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Batı politik, askeri ve ekonomik olarak Müslüman nüfusun olduğu bölgelerde yayılmaya başladı. İslami düşünce bu dönemde geri kalmışlık karşısında savunmacı bir tutum benimsedi. Bu tutum saf İslam'a nasıl geri döneceklerini, İslam'ı nasıl canlandıracaklarını ve İslam medeniyetinin köklerine nasıl döneceklerini sorgulamalarına yol açtı (Dağı, 2005: 22). Karpat (2010: 31) İslami kimliğin ortaya çıkışını ekonomi-politik perspektiften incelemektedir. İslam'ın siyasallaşmaya başlaması kapitalizmin piyasa güçlerinin yayılcı karakteri doğrultusunda Avrupalıların Müslüman topraklarını işgal etmesi ile gerçekleşmeye başlamıştır. Müslüman kitlelerin harekete geçmesi yalnızca Avrupalı devletlere karşı ve onlar sayesinde değil aynı zamanda kendi hükümetleri ve ulemalarının uygulamalarına karşı oluşan muhalefet sebebiyle de gerçekleşmiştir (Karpat, 2010: 31-32). İran dışındaki İslamcı hareket, ulemayı mevcut iktidarın işbirlikçisi olarak görmekte ve karşısında yer almaktadır. Sünni İslamcılar ulemanın iktidarı ele geçirdiği bir din adamları devletini de reddetmektedirler. İslamcıların esas taleplerinin içtihat olması nedeniyle ulemanın dinsel

bilgileri ve yargılama hakları, İslamcılar nezdinde meşruiyetini yitirmektedir. Ulemaya yönelttikleri en temel eleştiriler; i) laik bir iktidar doğrultusunda şeriata uygun olmayan yasaların kabulü, ii) mevcut iktidara karşı köle ruhlu tavır ve iii) Batılı modernlikle varılan uzlaşma (Roy, 2005: 57-58). Kara'ya (2013: 17) göre ise İslamcılık, 19. ve 20. yüzyıllarda İslam'ı bir bütün olarak hayatın her alanına hâkim kılmak ve rasyonel metotlarla Müslümanları batı sömürsünden, kötü yönetimden ve hurafelerden kurtarmak için oluşturulan siyasi ve düşünce çalışmalarının bütünüdür. İslamcılık hareketi Osmanlı'da ve İslam dünyasında İslahat ve modernleşme projesinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Kara, 2013: 17).

3. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Osmanlılıktan İslamcılık Akımına Geçiş

Türkiye'de İslamcılığa dair ilk tartışmalar 18. yüzyılın son çeyreğine III. Selim dönemine kadar geriye götürülebilmektedir. Bu dönemde başlayan modernleşme hareketleri (laik mektepleşme, modern ordu) kâfiri taklit ve bilim-din çatışması gibi tartışmalara neden olmuştur (Kara, 2013: 22). Osmanlı'da yaşanan dönüşümler Batı'da gelişen kapitalizmin etkisi altında gerçekleşmiştir. Yükselen milliyetçiliğe karşı imparatorluğun tepkisi birliği hedefleyen Osmanlı ulusu fikri olmuştur. Böylece "Osmanlılık" fikri dini ve etnik kökene bakılmaksızın Osmanlı topraklarında yaşayan herkesi eşit saymayı amaçlayan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Batı emperyalizminin Osmanlıyı çevreleştirme politikası, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerle ticaret yapmayı tercih etmesi sanayi ve ticarete etnik ve dini bir iş bölümü yaratmıştır. Gayrimüslimlere yönelik Batının ayrımcı politikaları ve Osmanlıya dayatılan kapitülasyonlar, Osmanlılık fikrinin başarısız olmasına neden olmuştur (Gülalp, 2003: 27).

Mektepleşme ile eğitimde ikili (mektepleşme-medrese) bir yapı ortaya çıkmış ve bilginin kaynağı, bilimin anlamı ve değeri üzerinde farklı fikirler oluşmuştur. Tanzimat ve İslahat fermanlarıyla birlikte bu tartışmalar siyasi, hukuki, hürriyet, eşitlik ve rejim alanlarına taşınmıştır (Kara, 2013: 22). Tanzimat ve İslahat fermanları arasında geçen 17 yılda sarayın yeni düzenlemelere gitme niyeti ortaya çıkmış ve İslam devletinin idari geleneklerinden kopması olarak yorumlanmıştır. Bu kopuşa ilk İslamcılar (Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, vd.) içerik ve biçim olarak Batı'dan kopya edildiği gerekçesiyle tepki göstermişlerdir. İlk nesil İslamcılar da Müslüman toplumların Batı'nın gerisinde kaldığını kabul etmişler ancak devletin ve toplumun dönüştürücü unsurlarının İslami gelenek ve kurallara uygun olması gerektiğini savunmuşlardır (Bulaç: 2005: 52-53).

İslamcılık fikrinin derinleşmesi 1870 yılında İttihad-ı İslam (İslamda birlik) hareketinin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. İttihad-ı İslam politikası Tanzimat ve İslahat fermanları

sonrası ortaya çıkan yeni siyasi birliğin nasıl sağlanacağına yönelik oluşturulan akımlardan bir tanesidir. Tüm milletleri eşit sayan Osmanlılık fikrinin kısmen başarısız olması İslamcılık hareketinin yükselmesini sağlamıştır. İslamcılık fikri, Osmanlı içindeki fertleri Türk olsun ya da olmasın tüm Müslümanların Osmanlı vatandaşı sayılmasını içermektedir. İslamcılık daha sonra Osmanlı sınırlarından taşarak yeni bir “İslam milleti” fikrine kadar uzanmış ve II. Abdülhamit döneminde uluslararası siyasette yeni bir araç haline gelmiştir. (Kara, 2013: 22-23). Yeni Osmanlıların düşüncesi de bu tartışmaların içinde ortaya çıkmıştır. Yeni Osmanlılar İslahat fermanına karşı İslamcı bir tepki koyarken aynı zamanda Tanzimat’ın reformcu hedeflerini paylaşmaktadır. İslahat fermanının Müslüman kamuoyunda dışarıdan bir müdahale olarak algılanması ve gayrimüslimlere yönelik bazı ayrıcalıklar tanıdığına yönelik görüşler bir dizi itiraza neden olmuştur. Bu itirazları konsolide ederek dile getiren Yeni Osmanlılar olmuştur. Yeni Osmanlılar modernleşmeye karşı olmamakla birlikte Tanzimatçı yöneticilerin otokratik politikalarını ve kurumsal yeniliklerin üstün bir ahlaki ilke olmamasını eleştirmekteydiler. Yeni Osmanlılara göre kurumsal yenilikler İslami geleneklere ve Osmanlı yönetim ilkelerine göre olmalıydı. Batıdan alınması gereken özgürlük, demokrasi gibi kavramları İslami ilkelere uygun hale getirmeye çalışmışlardır (Gülalp, 2003: 28).

İslamcılık gerçek ve homojen yapısına II. Meşrutiyet yıllarında kavuşmuştur. Meşrutiyetin dinamik yapısı ve siyasi olayları ile İslamcılık gerçek bir siyasi kuvvet olarak ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1998: 33). Kara (2013: 23) da İslamcılığın müstakil bir hareket olarak ortaya çıktığı tarihi II. Meşrutiyet olarak göstermektedir. II. Meşrutiyetten sonra İslamcılık diğer fikir akımlarını terk etme şeklinde değil onların içinde öne çıkma yöntemiyle yükselişe geçmiştir. Bu dönemde kendisini İslamcı olarak tanımlayan aydınlar II. Abdülhamit’in istibdat uygulamalarına karşı muhalif bir konumda bulunmuşlardır. Kara’ya (2013: 23) göre bu dönemde İslamcılar için meşrutiyet rejimi dinileştirme anlamına gelmektedir. Meşrutiyet konusunda aynı tutumu benimsemeseler de II. Abdülhamit’ in politikaları ile İslamcılarının modern dinileşme eğilimleri benzerlik göstermektedir (Kara, 2013: 23). Meşrutiyet’in tekrar ilan edilmesi ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasının etkileri basına da yansımıştır. Bu dönemde basılan iki önemli dini dergi Sırat-ı Müstakim ve Sebilü-r Reşad’dır. Dergide yazarlar arasında Eşref Edip, İsmail Hakkı, Babanzade Ahmed Naim, Mehmed Akif ve Şemsettin Günaltay gibi isimler bulunmaktadır. Dergilerde Kuran’ın tek kaynak olduğu savlarının yanı sıra Meşveret (danışarak yönetme) usulünün vurgulandığı da görülmektedir. Burada bahsi geçen meclisin Batı parlamentolarından farklı olarak kanun koyucu niteliği bulunmamakta gerçeği araştırma ve din bilginlerinden oluşma misyonları bulunmaktadır. Bu isimler arasında milliyetçi eğilimler zaman zaman ortaya çıksa da İslamcı ideoloji milliyetçiliğe karşı bir duruş sergilemektedir.

Aynı dönem yükselmekte olan Türkçülüğü bir çeşit ırkçılık olarak nitelemektedirler (Mardin, 2015: 7-8).

II. Abdülhamit'in modernleşmeyi dinle uyumlulaştırma çabası özellikle eğitimde ve siyasette ortaya çıkmaktadır. II. Abdülhamit'in İslamcılık fikri Arap topraklarında oluşan İslamcılıktan (Afgani, Reşid Rıza, Kasımi) farklıdır. Arap İslamcılığının içerdiği hürriyet fikirleri nedeniyle II. Abdülhamit bilhassa fikirlerinden uzak durmuştur. II. Abdülhamit'in amacı modernleştirilen ancak aynı zamanda din ve ahlakla uyumlu olan uygulamalarla, tebaanın Osmanlı hilafeti ve saltanatına sadakatini sağlamaktır (Kara, 2013: 23-24). Gülalp'e (2003: 30) göre de Abdülhamit'in İslamcılığı bir devlet ideolojisi ve iktidarını meşrulaştırma aracı olmuştur. Savaşta alınan yenilgiler sonrası imparatorluğun Hristiyan nüfusu azalmış ve Türk ve Arap Müslümanlar çoğunluğa geçmişti. Bu iki etnisite din şemsiyesi altında birleştirilerek zayıflayan devletin toplumsal kaynaklarını güçlendirmeyi amaçlamaktaydı (Gülalp, 2003: 30).

Panislamizm kavramı halife unvanının siyasal amaçlarla kullanılması için II. Meşrutiyet sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Aydın (2013: 47) İttihad-ı İslam ve Panislamizm politikalarının aynı zeminde olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. 1870'lerde ortaya konulan İttihad-ı İslam politikalarıyla ondan neredeyse yarım asır sonra oluşturulan Panislamizm düşünce arasında çok fazla fark olduğunu savunmaktadır. Panislamizm görüş İttihad-ı İslam düşüncesinden farklı olarak sosyal yaşama yönelik hassasiyetlerin ötesinde çok yaygın bir Müslüman kamuoyunu temsil etmektedir (Aydın, 2013: 47). Bu politikayla Osmanlı Batı sömürgesi altındaki Müslümanları da konsolide etmeyi amaçlamış ve bunun sonucunda buradaki Müslümanlar Osmanlı yönetiminden yardım beklentisine girmişlerdir. Abdülhamit'in sömürge altındaki Müslümanlara yardım edememesi sonucu Panislamizm projesinin başarısız olmasında önemli bir etken olmuştur (Gülalp, 2003: 31). Ayrıca İmparatorlukta dini-etnik farklılığı içeren bir işbölümü bulunmaktaydı. Bu yıllarda gayrimüslim nüfus toplam nüfusun %20'sine kadar düşmüş olsa da bu kesim içindeki burjuvazi, ticaret sektörünün %90'ını elinde bulunduruyordu. Dolayısıyla Panislamizm ekonomide önemli rolü olan gruplarla olan bağlantı ve kontrol mekanizmasını oluşturmayı da zora sokmaktadır (Zürcher, 2005: 75).

Bağımsızlık savaşı yıllarında İslamcılık önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'nun işgalcilere karşı direniş için örgütlenmesi din adamları ve İslami kurumlar tarafından organize edilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda etkili olan bu kişiler I. ve II. Meclislerde temsilci olarak bulunmuşlar ancak Cumhuriyet'in laik idealleri nedeniyle kamu hizmetlerinde daha az yer almaya başlamışlardır (Mardin, 2015: 17).

4. 1924-1960 Yılları: İslamcı Görüşlerin Kamusal Alandan Uzaklaştırılması

1924 yılında Şeriye ve Evkaf Vekâletinin lağvedilmesi, Tevhit-i Tedrisat kanununun çıkarılması ve Hilafetin kaldırılması ve 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı sonrası Takrir-i Sükûn ve Tekke ve Zaviyelerin kaldırılması kararları İslamcılık için yeni bir dönemin başladığını göstermektedir (Kara, 2013: 27). Tunaya (1998: 91) Halifeliğin kaldırılmasını Türkiye Cumhuriyeti'nin "dini demokrasilik" özelliğine son vermesi olarak değerlendirmektedir. Özü boşaltılmış ve günümüz için anlamı bulunmayan Hilafet makamının kaldırılmasını devrimci bir hareket olarak nitelemektedir (Tunaya, 1998: 91). Milli mücadelede önemli rol oynayan ve I. Meclis'te çoğunlukta olan din insanları Cumhuriyet sonrası arka plana itilmiştir. Bu tarihten sonra İslamcı yayın organları kapatılmış, kitaplara sansür uygulanmış, din eğitimi en alt seviyeye indirilmiş ve dini kadrolar farklı bölgelere dağıtılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Şemseddin Günaltay gibi İslamcı görüşe sahip bazı isimler eski görüşlerinden uzaklaşarak yeni kadroya katılmışlardır. 1926 yılında Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki öncülüğünde Mehmet Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim Bey ve Elmalılı Hamdi Yazır'a devlet bütçesiyle dönemin en büyük ve kaliteli dini yayını hazırlatılmıştır (Kara, 2013: 27). 1924 yılında inanç ve ibadetle ilgili işlerin resmi olarak yürütülmesi için Başbakanlık'a bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu kurumla birlikte din işleri devletin denetimi altına alınmış ve 1937 yılında laiklik Anayasa'ya değiştirilemez ilke olarak eklenerek hukuksal alt yapı sağlanmıştır (Kurtoğlu, 2005: 209).

Gülalp'e (2003:33) göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Osmanlı modernleşmesinin devamı şeklinde gelişse de kurucu ideoloji olan Kemalizm modernleşmeyi Osmanlı'dan tamamen kopuş olarak gerçekleştirmiştir. Kemalist ideoloji ayrıca devletin meşruiyetini İslam olmaktan çıkararak yerine Türk milliyetçiliğini koymuştur. İslam'ın siyasal bir araç olarak kullanılmasını engellemek isteyen yeni kadro seküler bir denetim kurmayı amaçlamaktadır. 1924 Anayasası ilk haliyle ulusun dininin İslam olduğunu belirtirken bu madde 1928 yılında Anayasadan çıkartılmıştır. 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Sait isyanı Kürt ve İslamcı bir başkaldırı tehlikesini ortaya çıkarmış ve bu nedenle hükümet Türk milliyetçiliğini ve laikliği pekiştiren düzenlemeleri hızlandırmıştır (Gülalp, 2003: 33-34). Cumhuriyet'in kurucu kadroları bu şekilde Batıcı ve laik ideallerle düzenlemeler yaparken yapılan düzenlemelerin aşırıya kaçtığını ve köklü olmadığını savunan bir aydınlar grubu ortaya çıkmıştır. Bu aydın grup rejim olarak Cumhuriyeti desteklerken yeni rejimin kültür politikalarına karşı çıkmıştır. Bu grup sesini açık olarak değil genellikle yakınlarındaki kişilerle gerçekleştirdikleri sohbetlerde ve yayımladıkları yazılarda çıkarmışlardır. Savundukları temel tez Osmanlı'dan bahsetmeden

milli bir varlık kazanılamayacağıdır. Bu itirazlar Terakkiperver Partisi'nin programında ve eğilimlerinde de görülmektedir (Mardin, 2015: 18). 1924 yılında kurulan Terakkiperver Partisi Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy'un da katılımıyla kurulmuştur. Parti programına koyduğu 6. madde ile dini inanç ve düşüncelere saygılı olduğunu belirtmiş ve bu durum Halkçı Parti'yle arasının açılmasına neden olmuştur. Bu sırada meydana gelen Şeyh Sait isyanı ile Terakkiperver Partisi'nin ilişkilendirilmesi sonucu parti İcra Vekilleri Heyeti kararı ile kapatılmıştır (Tunaya, 1998: 91-92).

1945 yılına kadar İslamcı hareket açık bir kampanya girişiminde bulunamamıştır. Bu zamana kadar bazı İslamcı ayaklanmalar (Menemen Olayı, Bursa'da Arapça Ezan Olayı, Siirt'te Şeyh Halit, İskilip Olayı) ortaya çıksa da başarısız olmuşlar ve hükümet tarafından bastırılmışlardır (Tunaya, 1998: 108-112). Ancak II. Dünya Savaşı sonrası tek parti ideolojisi üzerinde tartışmalar başlamış, İslamcılık çevrelerinin talebi de katı laik ilkelerin esnetilmesi olmuştur. Bu tarihten önce de bazı İslamcı basın organları yayın yapmaya başlamıştır. 1939 yılında Nurettin Topçu "Hareket" dergisini, Eşref Edip 1948'de "Sebilürreşad" dergisini ve Necip Fazıl 1943'te "Büyük Doğu" dergisini çıkarmaya başlamıştır (Kara, 2013: 29). Mardin (2015: 21) 1940'lı yıllarda başlayan katı laikliği yumuşatmaya çalışan hareketleri İslamcı olarak nitelenmenin yanlış olduğunu savunmaktadır. Çok partili yaşama geçişle ortaya çıkan Millet Partisi ve 1970'lerde kurulan Milli Selamet Partisi'nin de İslamcılık akımı içinde değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Bu hareketlerin daha çok Batı'dan gelecek kültürel transferlere yönelik tedbir niteliğinde olduğunu söylemektedir. Bu hareketlerin "taşralı İslam" davranışları olduğunu ve düzenli sistematik bir niteliği olmadığını savunmaktadır. Buna karşılık Mısır'da ortaya çıkan Müslüman Kardeşler'in İslam'la modernliği bağdaştırmaya çalıştığını ve bunu yaparken İslamcı nizam için kuramlar kümesi ortaya koydukları ölçüde İslamcı olduklarını kabul etmektedir (Mardin, 2015: 21).

1945 yılına kadar tek parti yönetimi hakim olmuş ve İslamcı fikirler siyasette etkili olamamıştır. Terakkiperver ve Serbest Fırka gibi parti denemeleri olsa da laik düzen için tehlike sayılarak kapatılmıştır. 1945'te meclisin açılış konuşmasında devlet başkanı İsmet İnönü muhalefet partilerinin kurulmasını iyi karşılanacağını açıklamış ve ardından 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi ile Türkiye çok partili yaşama geçmiştir. Tek parti dönemi boyunca sesini duyuramamış, bastırılmış kesimler çok partili yaşamla birlikte siyasi arenaya çıkmıştır. Bu şekilde 1945 Temmuz'dan itibaren 24 tane siyasi parti kurulmuştur. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat parti bastırılmış ve ihmal edilmiş kesimleri konsolide ederek yeni bir dönemi başlatmıştır (Tunaya, 1998: 11-13). Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra yaptığı ilk işlerden biri ezanın Arapça okutulması kararını almak olmuştur. Demokrat Parti son

CHP iktidarı döneminin (1947-1950) başlattığı dini alan düzenlemelerini (din dersleri, İmam Hatip Kursları, dini yayınların artması, ...) genişleterek devam ettirmiştir. İslamcı hareketi etkileyecek en önemli gelişmelerden bir tanesi İmam Hatip okullarının eğitim sistemi içine dahil edilmesi olmuştur. Bütün bu gelişmelerle birlikte toplumda dinsel talepler yükselmeye başlamış ve taleplerin içeriği yasaklanan tarikat faaliyetlerinin gizlice devam ettirildiğini göstermiştir. Gizli tarikatlardan olan Ticaniler aktif olarak protesto kampanyalarına başlamışlardır. Mecliste Arapça ezan okumak ve Atatürk heykellerine saldırı düzenlemek gibi eylemler gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu olaylardan sonra tarikatın lideri ve 400 üyesi tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu sırada İslamcı cemahtan olan bazı yazarlar da devletin laik, batıcı ve ulusalcı niteliklerine saldırmaya başlamışlardır. Bu yazarlar arasında yer alan Necip Fazıl kumar oynadığı gerekçesiyle tutuklanmış ve yayınladığı Büyük Doğu dergisini çıkarmaması yönünde baskıya uğramıştır. Demokrat Parti'ye taşradan devletin dininin İslam olması ve laiklik ilkesinin Anayasadan çıkarılmasına yönelik talepler yükselmiştir. Millet Partisi'nin de dini radikal üyeleri Atatürk'ün mezarına çelenk koyulması âdetini protesto etmişlerdir. İki partinin yönetimi de bu aşırılıklara azletme gibi sert uygulamalarla karşılık vermişlerdir (Kara, 2013: 30; Rustow, 1995: 80-84).

Bulaç'a (2005: 65) göre 1950 yılı İslamcı hareket için üç önemli sebeple dönüm noktasıdır; i) Pakistan'ın 1947'de Müslüman bir ulus devlet olarak kurulması ulus temelli İslam devleti fikirlerinin oluşmasını sağlamış, ii) Pakistan devriminden ilham alarak Mısır'da Müslüman kardeşlerin ortaya çıkması ve böylece İslamcı hareketlerin iktidarı hedefleyen bir formasyona dönüşmesi ve iii) Geçmişte hilafet merkezi olan Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesi ve dini düzenlemeleri gerçekleştirmesidir. Tüm bunlara ek olarak uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler (II. Dünya Savaşı, sömürge devletlerin ulus devlet olarak kurtulma görüşleri) İslamcı fikirleri etkilemiştir. Bu tarihte yaşanan önemli bir olgu ise göç olmuştur. Modern kentlerin gettolarına göç eden kitlenin yönelimi ve talepleri İslamcı hareketin şekillenmesinde etkili olmuştur (Bulaç, 2005: 65-66). İstanbul'un başta olduğu yoğun göç alan bölgelerde daha dindar, daha talepkar ve daha dayanışmacı aileler kenar semtlerde bloklaşmaya başlamıştır. Kara'ya (2013: 31) göre bu kitleler İslamcılığın güç devşirmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Kara, 2013: 31). Bu sosyal hareketlilik, köylü Müslümanlığın şehirlere taşınmasına neden olmuştur. Bu durumun şehirleşmeye değil "arabeskleşmeye" evrilmiş ve gecekondulaşmaya paralel olarak bir "arabesk İslam" şeklinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bölgelerde estetikten yoksun olarak ortaya çıkan camiler ve paralelinde yaygınlaşan tarikat zümreleri şehirlerde arabesk İslami hareketin üsleri olmuştur. Bu tarikatlarda şehirlerin serbest ve modern yaşam tarzından kaçanların toplandıkları mekanlar olarak

cemaatleşmeye yönelmiştir. Osmanlı'daki mahalle kültürünün yerini alan bu yeni görünümü Ocak (2013: 136) köylü ve arabesk olarak nitelemektedir (Ocak, 2013: 135-136).

5. Kurumsallaşma Çabaları: 1960-1980 Yılları

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidardan indirilmiş ve üyeleri yargılanmıştır. İktidarı geçici olarak elinde bulunduran ve yeni Anayasa'nın hazırlanması için öncü olan Milli Birlik Komitesi Atatürk Devrimlerine dönüşün hedefleneceğini ve din istismarına izin verilmeyeceğini bildirmiştir (Tunaya, 1998: 73). Müdahalenin ana gerekçeleri arasında irticanın gösterilmesi dini alanında düzenlemeler yapılacağını göstermektedir. Kara'ya (2013: 31) göre Türkiye'deki askeri müdahaleler ve dini/İslamcı hareketlerin canlanması veya başka bir boyuta geçmesi arasında doğru bir orantı bulunmaktadır. Ancak dönüştürülmek istenilen tarafın (İslamcı kesim) pasif olmaması ve tek tip değil karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle müdahaleler sonrası İslamcı kesimde dönüşüm veya canlanma yaşanmaktadır (Kara, 2013: 31). Ancak beklenilen aksine Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) İslami düzenlemeler için ılımlı mesajlar vermesi İslamcılar tarafından demokrasinin getirileri olarak yorumlanmıştır. Tekin ve Akgün'e göre (2005: 658) MBK Kurtuluş mücadelesinde din insanlarının rolünü vurgulayarak ve İslamcı kesime ılımlı mesajlar göndererek muhafazakar çıkar gruplarının politize olmasının önüne geçmeyi ve devleti milli niteliğine döndürmeyi amaçlamıştır (Tekin & Akgün, 2005: 658).

Kara'ya (2013: 31) göre bu dönemin öne çıkan en önemli gelişmelerden bir tanesini tercüme faaliyetleri oluşturmaktadır. Müslüman Kardeşler 'in ve Mevdudi'nin fikirleri çevrilerek Türkiye'de okunmaya başlanmış ve İslamcı görüşlerde değişime neden olmuştur. Müslüman bireyi öne çıkaran yeni fikirler, bireyin inanç konularından ahlaki meselelere kadar Türkiye'de yaşayan diğer insanlar ve Müslümanlardan farklı olduğunu ve olması gerektiği konusundaki görüşlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu görüşlerle Türkiye'de İslam genel bir mesele olmaktan çıkarak özel, kendine özgü bir yapıya kavuşacak ve diğer akımlardan (milliyetçi-muhafazakar) büyük oranda kopacaktır. Tercüme büyük bir kesim tarafından okunmuş ve okuyan kitlenin tek tip olmaması nedeniyle farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. İslamcılık tarihini Mısır, Pakistan daha sonra da İran üzerinden okuyan Cumhuriyet ve Osmanlı ile bağları zayıf, daha aktivist, radikal, cihatçı, ümmetçi, siyasi talepleri kuvvetli ve rejim muhalifi bir dini yapı oluşmuştur. Kara'ya (2013: 32) göre Türkiye'deki tercüme faaliyetlerinin en büyük problemi, Türkiye'deki dini ve siyasi kültürle, Müslüman halkın hafızasında örtüşmeyen alanlardaki boşlukları doldurarak Türkiye'nin 1960 öncesi İslamcılık birikimine ve yerli kaynaklara dönülmesini zorlaştırmasıdır (Kara, 2013: 31-32).

Milli Birlik Komitesi müdahale sonrası Anayasa Komisyonu kurarak yeni bir Anayasa hazırlığı için çalışmaları başlatmıştır. 1961 yılında referanduma sunularak kabul edilen 1961 Anayasası laiklik ilkesini genel esasların içinde kabul etmiştir. Anayasanın laiklik maddesi değiştirilemeyecek hükümler arasında sayılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcudiyeti korunmuştur (Tunaya, 1998: 80-82). 1961 yılında kurulan Adalet Partisi 1960'lı yılların sonuna kadar İslamcı çevrelerin oyunu konsolide etmiştir. 1960'ların sonunda Milli Nizam Partisi'nin kurulmasıyla İslamcı hareket müstakil bir hareket olarak legal siyasi rekabete girmiştir (Tekin & Akgün, 2005: 658).

Necmettin Erbakan başta olmak üzere partinin kurucu kadrosunun çoğunluğu mühendislerden oluşmakta ve siyasi olarak milliyetçi-muhafazakar bir çizgide bulunmakla AP içinden çıkmışlardır. Partinin programı ve sloganları arasında faizsiz düzen, önce ahlak ve maneviyat, İslam ortak pazarı ve Siyonizm-masonluk karşıtlığı yer almıştır (Kara, 2013: 33). Dönemde hakim olan ekonomi modeli olan İthal İkameci anlayış nedeniyle küçük ve bağımsız işletmeler yok olma tehdidiyle karşılaşmışlardır. Milli Nizam Partisi'nin tabanını bu yok olmak üzere olan taşralı, küçük işletmeler ve tarikatlara bağlı muhafazakar kesimler oluşturmaktaydı (Gülalp, 2003: 45). Sarıbay (2013: 748) Milli Nizam Partisi'nin modernleşme teorisine paradoksal olarak geliştiğini savunmaktadır. Modernleşme teorilerinin sanayileşme ve modernleşmeye paralel olarak dinin etkisinin azalacağı iddiasının MNP'nin kurulmasıyla paradoksal bir görünüm kazandığını kabul etmektedir. Modernleşme ölçütlerine göre belirli bir mesafe almış olan Türkiye'de Milli Nizam gibi İslamcı fikirlerle bir parti kurulmuş ve bu parti ağır sanayileşme hedeflerini dile getirmiştir (Sarıbay, 2013: 748).

Ocak'a (2013: 121) göre 70'li yıllarla birlikte İslam büyük ölçüde siyasallaşmıştır. Bu durumun gerekçesini İslami temellerle kurulan bir parti olan Milli Selamet Partisi'nin bu yıllar boyunca birçok koalisyon hükümetinde bulunması olarak göstermektedir. Hükümet ortaklığının yanı sıra İslamcı çevrelerde sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşması ve basın-yayın araçlarının artması İslamcı akımın siyasallaşma ivmesinin yükseldiğini göstermektedir (Ocak, 2013: 121). Milli Nizam Partisi kuruluşundan kısa bir süre sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve onun yerini yine aynı kadrodan oluşan Milli Selamet Partisi almıştır. Milli Selamet Partisi de MNP'nin söylemi olan kalkınma ve sanayileşme ile gerçek bağımsızlığın kazanılacağı iddiasını devam ettirmiştir (Gülalp, 2003: 13). MSP maneviyatçılığı öne çıkararak sağ partilerle, devletçiliği ön plana çıkaran söylemleriyle de sol partilerle rekabet etmiştir. Sosyal adalet kavramlarını kullanması ve CHP ile kurulan koalisyon nedeniyle MSP'nin komünizmle yakınlaştığı söylenmiştir. 1975 yılında Adalet Partisi ve CGP ile girdiği Milliyetçi Cephe koalisyonuyla bürokraside dindar bir kadrolaşma ve tekelci sermayeye karşı

devlet yatırımları gibi icraatlar gerçekleştirmiştir. MSP 1977 yılında II. Milliyetçi Cephe koalisyonunda da yer almış ancak bu koalisyonun ömrü uzun olmamıştır. 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale sonrası diğer tüm partiler gibi MSP de kapatılmış ve müdahalenin öncelikli gerekçelerinden bir tanesi olarak kısa süre önce MSP'nin Konya'da gerçekleştirdiği miting gösterilmiştir (Çakır, 2013: 759).

Mert'e (2005: 414) göre İslamcılık Osmanlı'da Meşrutiyet'le hedeflediği kurtuluş ideallerine Cumhuriyetle beraber ulus devlet içerisinde devam etmiştir. İslamcılık milli bir proje olarak kabul edilmese de kurtuluş ideolojilerinden birisi olması nedeniyle milliyetçi akımla buluşması zor olmamıştır. Türkiye'deki İslamcı hareket başlarda dini sembollere yer veren bir ulus devlet milliyetçiliği ekseninde kalmıştır. Erbakan'ın başlattığı Milli Görüş hareketi de bu muhafazakar-milliyetçi anlayıştan kaynaklanmaktadır. Milli Görüş hareketinin de Meşrutiyet yıllarındaki benzerleri gibi bir kurtuluş ideolojisi olduğunu ve Batı karşısındaki geri kalmışlığın üstesinden gelme hedefleri ile öne çıktığını savunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı da İslami terimlerden ziyade iktisadi terimlerin kullanıldığının altını çizmektedir. Milli Görüş hareketini diğer iktisadi kalkınmacı görüşlerden ayıran özelliği ise gelişmenin manevi yönünü vurgulaması oluşturmaktadır (Mert, 2005: 414). Sarıbay (2013: 746) MNP ve MSP'yi modernleşme teorisi perspektifinden incelemiş ve İslami fikriyatın bu partilerle Batı'nın "medeniyet değiştirme" projesine karşı alternatif olabilir mi sorusunu tartışmıştır. Bu soruya bulduğu cevap İslami fikriyatla kurulan bu partilerin nihai olarak Batı gibi olmanın İslami meşrulaştırma kapanına sıkıştığı olmuştur (Sarıbay, 2013: 746-747).

Bu dönemin önemli gelişmelerinden birisi 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi'dir. Sürgündeki Humeyni'nin Şah'a karşı kazandığı zafer Türkiye'de MSP'de ve Ankara'da tedirginliğe neden olmuş ancak radikal İslamcı çevrelerce heyecanla karşılanmıştır. Bu devrimin Türkiye açısından önemini Şii İslamcıların eserleriyle Türkiye'nin ilk kez büyük ölçüde temasa geçmesi oluşturmaktadır (Kara, 2013: 34). 1979 yılında gerçekleşen İran devrimi İslamcı hareketlere yeni bir alan kazandırmıştır. İhtilal siyasi rejimi hedef alması nedeniyle İslam'ı alternatif bir rejim olarak sunmuştur. Bu da hem Batı'da hem Türkiye'de fundamentalist ve radikal İslamcı olarak nitelendirilen aydınlar grubunun ve hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Türkiye'deki İslamcı çevrelerde İran Devrimi, İran-Türkiye ilişkileri tarihi ve Şii propagandası yapılması kaygısıyla ihtiyatla karşılanmıştır (Ocak, 2013: 102).

Bu dönemin öne çıkan İslamcı aydınlardan İsmet Özel Yayınladığı "Üç Mesele: Teknik Medeniyet Yabancılaşma" adlı eseriyle İslamcılık düşüncesine yön verecek fikirler ortaya koymuştur. Eserinde kendini öncü (mücadeleyi yürütmekle görevli) sayanlara seslenerek Türkiye'de Müslümanlara yönelik sözünü ettikleri yabancılaşma, medeniyet ve teknik gibi

konularda yanlışa kapıldıklarını ve bir ayıklamaya gidilmesi gerektiğini önermektedir. Bu bakımdan muhafazakarlık, radikallik ve siyaset arasına sıkışmış olan İslamcılık, İslamcı düşünme biçimi ve İslami temel kabullerin sorgulanmasını talep etmektedir (Kara, 2013: 34). Çakır'a (1990: 253) göre Özel yayınladığı eser ile modernizmi usul yönünden değil esas yönünden sorgulama anlayışı gündeme gelmiştir. Ancak bu yeni perspektif İran Devrimi ve yankıları nedeniyle geri planda kalmıştır. Özel İran Devrimi'ne ihtiyatlı yaklaşarak "Tahran'ın Müslümanların Moskova'sı olmaya çalıştığını" dile getirmiş ve o dönem bazı tepkiler almıştır (Çakır, 1990: 253).

6. 1980-2000: Yasaklama, Kapatılma ve Bölünme Süreci

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile tüm siyasi partiler kapatılmış ve liderleri yargılanmıştır. Siyasi parti faaliyetlerinin yanı sıra birçok dernek, vakıf, yayın organları kapatılmış ve kitaplar yasaklanmıştır. İslamcılık düşüncesi önceki yıllardan aldığı mirasla bir şekilde görünür olmaya çabalarken diğer yandan sistemle uyumlu olmaya zorlanmıştır. MSP'nin de diğer partiler gibi kapatılması nedeniyle 1960 müdahalesi sonrasında olduğu gibi İslamcı gruplar oyunu sağ ılımlı bir parti olan Anavatan Partisi'ne (ANAP) vermiştir (Kara, 2013: 35). MSP ile bağlantılı şekilde siyasette yer alan İskenderpaşa Dergahı ANAP'a destek vermiş ve dinci olarak tanımlanan bir grup partide temsil edilmiştir. MSP'nin devamı niteliğinde 1983 yılında Refah Partisi (RP) kurulmuş ancak ANAP'taki İslamcı kadroların çoğu iktidarda olmanın avantajlarını terk etmeyerek Refah Partisi'ne geçmemişlerdir (Çakır, 1990: 38). Siyasi yasakların kalkmasıyla Necmettin Erbakan 1987 yılında yapılan II. Kongrede genel başkan seçilmiştir. Çakır'a (2013: 760) göre Refah Partisi sağ-sol ayrımı arasında üçüncü bir yol olarak temsil edilmektense aşırı sağcı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile girdiği ittifakla yeniden sağcılaşma sürecine girmiştir. Böylece RP İslami hareketin öncüsü olma misyonunu yüklenmeyerek Türkiye'de oluşabilecek İslami hareketi marjinalliğe itmiştir (Çakır, 2013: 761).

1980 sonrasında tüm dünyada merkez sağın temel söylemi olan sivil toplum ve liberalizm öne çıkmıştır. Sivil toplum tartışmaları diğer akımlarda olduğu gibi Türkiye İslamcılığında da ortaya çıkmıştır (Mert, 2005: 419). Demokrasi talebi ekseninde gelişen sivil toplum kavramları içerisinde en çok öne çıkan argüman "toplum sözleşmesi" olmuştur. Her ideoloji toplum sözleşmesine kendi perspektifinden bakmış ve argümanlar oluşturmuştur. İkinci Cumhuriyet, sivil cumhuriyet, çok hukukluluk ve Medine Vesikası gibi alternatif modeller oluşturulmuştur. Peygamberin Medine'ye Hicret'inden sonra oluşturulan, yaklaşık 50 maddeden oluşan Vesika, göç eden Müslümanlarla yerli Müslümanlar ve gayrimüslimler

arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Medine Vesikasını Türkiye’de gündeme getiren İslamcı aydınlar, Vesikanın çoğulcu yanına dikkat çekerek İslami bir iktidarın tamamıyla totaliter olmayacağını savunmaktadırlar. Refah Partili Abdurrahman Dilipak’ın ortaya koyduğu Osmanlı’nın cemaat yaşamına ve millet sistemine benzer bir sistem de yine çok hukukluluk ve Vesika’ya yönelik teorilerdendir (Çaha, 2005: 486).

Dönemin hakim anlayışı serbest piyasa savunuculuğunu Turgut Özal liderliğinde ANAP yapsa da Milli Görüş hareketi de bu argümandan etkilenmiştir. Bu durumun en büyük göstergelerden birisi değişen parti adlandırmasıdır. Milli Görüşçü ekol, 60’lı ve 70’li yıllarda “nizam”, “milli” kavramlarıyla manevi değerlere seslenirken 1980 sonrası serbest piyasa koşullarına geçişle birlikte esneklik göstererek “Refah” adını tercih etmiştir (Mert, 2005: 419; Çakır, 2013: 761). Kara (2013: 36) da Çakır gibi İslamcı akımın parti rekabetinin 1980 sonrasında uyum ve entegrasyona yönelik olduğunu savunmaktadır. İslamcı akımın temsilcisi Erbakan’ın milli görüşten adil düzene geçen söylemi, çok hukukluluk gibi küreselleşmeye uyumlu söylemler uyum ve entegrasyon tutumun göstergeleridir. RP’nin MÇP ile yaptığı ittifak da 12 Eylül sonrası düzene uyum manevralarını göstermektedir (Kara, 2013: 36). 1980 sonrası yaşanan serbestleşme ve özelleşme eğitim alanında değişimlere neden olmuş ve İslamcı kesimlerin özel eğitim kurumlarıyla eğitimde özerk bir alan kazanmışlardır. Ayrıca 1980 sonrasındaki serbest hava İslamcı gruplar arasında farklı arayışları da mümkün kılmıştır. 1980 askeri müdahalesi sonrası sol kesimin büyük oranda bastırılması İslamcı grupların onların yerini almasını sağlamıştır. İslamcı gruplar bu dönem gecekondulara, köylere ve kentlerin varoşlarına ulaşmış ve onlara maddi yardımlar sağlamışlardır. Yolsuzluğa adı karışan sol veya seküler siyasetçilerin karşısında İslamcı kökenli siyasetçiler özellikle yerel yönetimlerde etkili olmuşlar ve halkın yoksul kesimine seslenmişlerdir. Bu durum dünyanın farklı yerlerinde yükselişe geçen İslamcılığın geriye dönüşten ziyade daha mağdur kesimlerin daha iyi bir yaşam standardı elde etme isteğinden kaynaklandığı görüşünü gündeme getirmiştir. Bu dönemden sonra elitist ve yukarıdan bakan yönetimlere karşı İslamcı kökenli siyasetçiler halkla temas kuran bir anlayışla hareket etmiştir (Çaha, 2005: 480-483).

Çaha’ya (2005: 479) göre 1980 sonrası yıllar İslamcılığın uyanış ve yükseliş yılları olmuştur. İslamcılık akımında yaşanan bu uyanışın iç ve dış faktörlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Dış faktörlerin başında tüm dünyada etkili olan dine dönüş dalgasıdır. Dine dönüş dalgasının nedeni Soğuk Savaş döneminde sol kutbun materyalist yaklaşımına karşı Amerika’nın önderliğinde Batı’nın dini değerleri ön plana çıkarmasıdır. Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Sovyetler’in etkisindeki toplumlarda dini ve manevi değerler yükselmiştir.

Bir diğer etken modernleşmenin başlangıçta materyalist bir yaklaşımla gelişmesi ve dini argümanlarla gerçekliğin açıklanmasının terk edilmesi anlayışı hakimdi. Ancak zamanla pozitivistin sorgulamaya başlanması ve gerçekliğin çoklu bir hal alması nedeniyle dini değerler yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu dini yükseliş dalgası birçok ülke gibi Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Ancak Türkiye’yi esas etkileyen dış faktörlerden birisi Soğuk Savaşın bitişi sonrası kendi tarihiyle yüzleşmesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulmasından bu yana dış politikada iki önemli akımı olan “Panislamizm” ve “Pantürkizm’i” baskılamıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye Balkanlardaki, Orta Asya’daki soydaşlarıyla ve Müslüman toplumlarla sıcak temaslar geliştirmiştir. Bu da Türkiye’de tarihsel bilinçaltının tekrar ortaya çıkmasını ve bu akımların yeniden güçlenmesini sağlamıştır (Çaha, 2005: 479-480). Taşkın (2013: 17) da Çaha ile benzer şekilde Türkiye’deki İslamcı hareketin Soğuk Savaş sonrası dönüşüm geçirdiğini savunmaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca İslamcılığın muhafazakar-milliyetçi bir görünüme hapsedildiğini ve bu dönemden sonra bu çeperi kırarak özerk bir hareket haline geldiğini kabul etmektedir (Taşkın, 2013: 17).

1991 seçimleri sonrası RP mecliste temsil edilmekle birlikte ideolojik dönüşüm de geçirmiştir. RP içine kapalı, dışlayıcı ve kapalı bir tutumdan daha kapsayıcı bir anlayışa yönelmiştir. Çakır’a göre en büyük değişim tebliğ yönteminin yanı sıra propaganda yöntemine de yer verilmesi olmuştur. Çakır (2005: 549) bu yıllardan sonra RP’de değişim yaşanmaya başladığını ve değişimin nedeninin de parti içindeki yenilikçi kanat olduğunu savunmaktadır. Yenilikçilerin karşısına parti içinden gelenekçi kanadın çıkması rekabete neden olmuştur. Çakır’a (2005: 549) göre gelenekçiler ve yenilikçiler arasındaki en büyük ayrım gelenekçilerin partiyi ideolojik kadro partisi olarak tutma, yenilikçilerin ise partiyi ideolojik omurgalı bir kitle partisine dönüştürme hedeflerinden kaynaklanmaktaydı (Çakır, 2005: 549). Yenilikçilerin başını İstanbul il örgütü başkanı Recep Tayyip Erdoğan çekmekteydi. 1994 yerel seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmesiyle yenilikçiler büyük bir güç elde etmiştir (Çakır, 2013: 762).

Gülalp’e (2003: 81) göre RP kendi seçmenini memnun etmek ve iktidarda olmanın verdiği özgüvenle İslamcılığı siyasal alana daha fazla sokmaya çalışmıştır. 1997 başlarında sosyo-ekonomik konulardan ziyade kültürel konulara ağırlık vererek en çarpıcı hamlelerinden birisi olan Taksim Meydanına Cami projesi söylemini gündeme getirmiştir. Bu proje kısa bir süre içinde ulusal laiklik meselesi haline gelmiş ve silahlı kuvvetler içinde tartışmalar başlamıştır. RP iktidarı boyunca askerlere önemli tavizler verip laiklik yanlısı politikalar izlese de ordunun tepki göstermesine engel olamamıştır (Gülalp, 2003: 81). Kurban derisi, iftar

mesaisi, devlet dairelerinde türban izni ve Libya gezisi konularından sonra Generaller 26 Ocak 1997’de Gölçük’te Donanma Komutanlığı yaptığı toplantıda irtica meselesini konuşmuştur. İrtica konusu bir sonraki MGK toplantısında Oramiral Güven Erkaya’nın sert çıkışıyla gündeme getirilmiş ve 1 ay sonraki MGK toplantısının ana konusu olmuştur. Bu iki MGK toplantısı arasında Erbakan’ın üniformalı partililerce karşılanması ve Ankara’da yapılan Kudüs Gecesi askeri çevrelerce iç savaşa hazırlık olarak yorumlanmıştır. Böylece Türkiye tarihine 28 Şubat post-modern darbesi olarak geçen süreç 28 Şubat 1997 tarihinde dokuz saatlik bir MGK toplantısıyla başlamıştır (Çakır, 2013: 771-772). MGK toplantı sonrası hükümette bulunan Refah-Yol iktidarına bir dizi öneri görünümünde yaptırım listesi sunmuştur. Listenin başında halkın İslamcı eylemelerinin önünü kesilmesiyle birlikte Kemalist reformlara geri dönülmesi talepleri bulunmaktaydı. Ancak hükümet 28 Şubat sonrasında tavsiyeleri ağırdan almış ve ordunun bazı mensupları basına, barolara, üniversitelere yeni savunma anlayışıyla ilgili açıklamalar yapmaya başlamıştır. Yeni savunma anlayışına göre iç düşman olarak gösterilen irtica dış düşmandan daha tehlikeli bir boyut kazanmıştır ve mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu tür baskıların artması Refah-Yol hükümetini istifa etmesine neden olmuştur (Gülalp, 2003: 82). Böylece seçilmiş bir hükümet ordu tarafından direk olarak el konulmadan sivil güçlerce istifa ettirilmiş ve bu nedenle post-modern olarak adlandırılmıştır. Yeni kurulan hükümet eliyle irtica karşıtı uygulamalar yürürlüğe konulmaya başlanmıştır. Bu uygulamalarda belirleyici irade, MGK Genel Sekreterliği, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi ve silahlı kuvvetlerin içindeki Batı çalışma grubu gibi bürokratik organlar olmuştur. Özipek’e (2005: 640) göre 28 Şubat’ın başarıya ulaşmasında ve meşrulaştırılmasında büyük medya, yüksek yargı organları, bazı sivil toplum örgütleri ve bazı işçi-işveren örgütlerinden oluşan “beşli sivil inisiyatif” önemli rol oynamıştır (Özipek, 2005: 640).

7. Milli Görüş’ten Post-İslamcılığa Geçiş: 2000’li Yıllar

16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi Refah Partisi’nin kapatılmasına ve Erbakan başta olmak üzere bazı yöneticilerine siyasi yasak getirilmesine karar vermiştir. Ancak Refah Partisi bu kararı beklediğinden dolayı Fazilet Partisi’ni (FP) 1997’de kurmuştur. RP’nin kapatılmasıyla yasaklı olmayanlar FP’ye geçmişler ve daha kapsayıcı bir siyaset anlayışı geliştirmişlerdir. Bu anlamda özellikle sağ kesimin oyunu konsolide etmeyi amaçlayan FP, Recai Kutan liderliğinde demokratikleşme-sivilleşme söylemini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca 90’ların başında Recep Tayyip Erdoğan’ın önderliğinde başlatılan yenilikçi akıma Erbakan onay vermiş ve böylece çizgisinden taviz vermeden yeni kesimlere ulaşılarak dönüştürme hedefi yürürlüğe girmiştir. FP 28 Şubat deneyimi nedeniyle daha ihtiyatlı bir tutum benimsemiş

ve öteki (Batı, AB üyeliği) olarak nitelendirilen kesimle ittifaka girmek zorunda kalmışlardır (Çakır, 2013: 774). Fazilet Partisi de Refah Partisi gibi Anayasa Mahkemesi kararıyla 2001 yılı yazında kapatılmış ve bu partinin içinden 2 farklı parti ortaya çıkmıştır. Partilerden birisi Erbakan çizgisinde devam eden geleneksel görünümlü Saadet Partisi, diğeri ise yenilikçilerin öncüsü olan İstanbul örgütünün başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) olmuştur (Gülalp, 2003: 172).

AK Parti kurulmasından bir yıl sonra 2002 yılında iktidara gelmiş ve parti lideri Erdoğan Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını sık sık ifade etmiştir. Bora (2013: 532) AK Parti'nin her ne kadar Milli Görüş ile olan farklılığını ortaya koymaya çalışsa da bazı yönlerden Erbakan ve Milli Görüşle benzer tavır sergilediklerini savunmaktadır. Özellikle 2010 referandumu sonrasında gerçekleştirilen yaşam tarzına ve genel ahlaka nizam vermeye yönelik çalışmaların bu benzerliği örneklediğini kabul etmektedir (Bora, 2013: 532). Taşkın'a (2013: 14) göre AK Parti pragmatik sosyal bir muhafazakarlık anlayışı sergilemektedir. Bu anlayışa göre modern dünyaya entegrasyon sürecinde pragmatik bir tutumla kültürel gerilimin yumuşatılması için bazı konularda sert ve tavizsiz davranılarak geleneksel kültürden kopulmadığının gösterilmesidir. Böylece köktenci rakiplerine karşı bir nevi ılımlı modernleşme ya da muhafazakâr modernleşme argümanını ortaya koymaktadırlar (Taşkın, 2013: 14-15).

İslamcılık 1980 sonrasında dönüşmeye başlayarak İslami bir devlet hedefinden demokratik, laik düzen içinde dindar bir toplumun oluşturulması anlayışına geçmiştir. İslamcılık ise başarısızlığa uğramamış aksine kendisini dönüştürerek hayatta kalma refleksi geliştirmiştir. Bir başka deyişle Post-İslamcı hareket Türkiye'de askeri müdahale ve baskılarla dönüşmüştür. Erdoğan iktidarlarının ilk yıllarında açıkladığı 3 kırmızı çizgi olan dini, etnik ve bölgesel temelli siyasetin yapılmayacağı ve İslamcılık dahil tüm ideolojilerin sonunun geldiğini savunmuştur. AK Parti'nin muhafazakâr demokratik bir parti olduğunu ve buradaki muhafazakârlığın ideolojik olmaktan öte sosyal ve kültürel alanlara atıf yaptığını ifade etmiştir (Dağı, 2013: 75-92). Kaya (2015: 48) AK Parti'nin Milli Görüş geleneğinden devraldığı İslamcı kimliği, dönemin hakim ekonomi modeli olan Neoliberalizm ile uyumlu hale getirdiğini savunur. Neoliberal model, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesine ve ideolojik arka planda muhafazakâr anlayışa dayanmaktadır. AK Parti sosyal güvenlik reformları ile Neoliberalizmin ekonomi anlayışına uygun bir politika izlemiştir. Diğer yandan sosyal refah devletinin gerilemesiyle ortaya çıkan eşitsizliği gidermek için gönüllü kuruluşları teşvik etmiştir. Sosyal yardım yükümlülüklerinin bir kısmını inanç temelli gönüllü kuruluşlara devretmek için çeşitli strateji, söylem ve politikalarından yararlanmış (Kaya, 2015: 48-49).

AK Parti'nin Milli Görüş'e koyduğu mesafe ve muhafazakâr demokratik söylem Milli Görüşçüler tarafından davaya ihanet olarak eleştirilmesine neden olmuştur. Milli Görüş hareketi mensupları ve Radikal İslamcılar AK Parti'yi İslamcılığı muhafazakâr liberalizme eklemleyerek küresel emperyalist sisteme asimilasyonu sağlamakla ve böylece "ılımlı İslam" projesini hayata geçirmekle suçlamaktadırlar. AK Parti'yi İslamcılığa üçüncü bir yol açmaktan öte sağcılaşmakla itham eden bir söylem de ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin İslamcı siyasetini eleştirenler arasında açık muhalefet gösteren Antikapitalist Müslüman hareketi de bulunmaktadır (Bora, 2013: 533).

8. Sonuç ve Değerlendirme

İslamcılık kavramı dünyayı anlamak için açıklama ve semboller kümesi sunması ve bu fikirleri rasyonel olarak meşrulaştırması nedeniyle birçok yazar tarafından bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. İslamcılık fikri, Batı emperyalizminin Müslüman toplumları sömürgeleştirmesi ve ardından gerçekleşen kültürel asimilasyona bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 1'de İslamcılık akımının küresel ve sosyo-ekonomik etkenlerle geçirdiği değişim ve dönüşümlere yer verilmiştir. İslamcılık tabloda görüldüğü üzere dönemsel koşullara bağlı olarak farklı ideolojilerle bir araya gelmiş ve farklı stratejiler izlemiştir.

Tablo 1: Tarihsel Süreçte İslamcılık Akımının Geçirdiği Değişim ve Dönüşümler

Dönem	Ana Değişim ve Dönüşümler
Cumhuriyet Öncesi Dönem	<ul style="list-style-type: none">18. Yüzyılda başlayan modernleşme hareketleri ile bilim-din çatışmalarının ortaya çıkmasıTanzimat ve Islahat Fermanları ile İslamcılık fikrinin derinleşmesiII. Meşrutiyet sonrası İslamcılığın müstakil bir hareket olarak ortaya çıkmasıII. Abdülhamit'in modernleşmeyi dinle uyumlulaştırma çabası ve Panislamizm politikasının oluşmasıBağımsızlık savaşı yıllarında İslamcılarının direniş örgütlerinde önemli rol oynaması
1924-1960	<ul style="list-style-type: none">Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan mevzuatsal düzenlemelerle (hilafetin kaldırılması, laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesi gibi) İslami sembol ve kuralların kamusal alandan uzaklaştırılması1945'te çok partili yaşama geçişle beraber İslamcı hareketin siyasi arenada yer bulabilmesiGöçün etkisiyle kentlerde dindar ve talepkar kitlelerin oluşması
1960-1980	<ul style="list-style-type: none">Milli Nizam Partisi'nin kurulması ve İslamcı hareketin legal siyasi alanda boy göstermeye başlamasıİran Devrimi'nin etkisiyle Türkiye'deki İslamcı hareketlerde radikalleşme ve canlanma yaşanması1970'lerde İslamcı partilerin siyasi arenada aktif rol almaya başlaması1980 askeri müdahalesi ile tüm partilerin kapatılması
1980-2000	<ul style="list-style-type: none">İslamcı grupların ANAP'a yönelmesiyle uyum ve entegrasyon sürecinin başlaması

	<ul style="list-style-type: none">• Refah Partisi içinde gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasında rekabet başlaması• 28 Şubat Post-Modern darbesi sonrası Refah-Yol hükümetinin istifasıyla yenilikçi kanadın güç kazanması ve ideolojik değişimin hızlanması
2000 Sonrası	<ul style="list-style-type: none">• Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrası Saadet Partisi ile AK Parti'nin ortaya çıkması• AK Parti'nin Milli Görüş'ten ayrılarak muhafazakâr demokrat bir çizgi benimsemesi

*Tablo 1 tarafımızca oluşturulmuştur.

Osmanlı'da ortaya çıkan İslamcılık akımı kurtarıcı bir misyonla imparatorluğun parçalanmasını önlemek amacıyla oluşmuştur. Nitekim İslamcılık fikrinin Osmanlı'da filizlenme tarihi de Osmanlı'nın yarı çevre olma konumuna geldiği ve Batı'nın yaptırımlarını uyguladığı Tanzimat ve Islahat Fermanları dönemleri olmuştur. İttihad-ı İslam ile tüm Müslümanların Osmanlı vatandaşı sayılması düşüncesinden Panislamizm gibi tüm Müslümanları bir çatı altında toplama düşüncesi Osmanlı'nın Batı'da umduğunu bulamaması ve yönünü Müslüman toplumlara çevirdiğini göstermektedir. II. Abdülhamit tarafından dış politika aracı haline getirilmiş ancak Osmanlı'nın Müslüman toplumlara yardım edememesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonuç olarak İslamcılık düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önleyememiş ancak Kurtuluş Savaşı yıllarında Misak-ı Milli sınırları içinde toplumun işgalci güçlere karşı örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasında etkili olan İslamcı çevreler özellikle 1924 Anayasası'ndan sonra devlet kademelerinden uzaklaştırılmaya başlamış ve Kemalist kadro laik uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Hilafetin kaldırılması, laikliğin değişmez ilke olarak Anayasada yer alması ve devletin dininin İslam olduğunu belirten maddenin Anayasa'dan çıkarılması İslamcı kesimlerin tepkisini çekmiş ve bir dizi isyanın gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu ayaklanma ve isyanlar hükümet tarafından bastırılmış ve 1945 yılına kadar İslamcı kesimler açık bir kampanya gerçekleştirememiştir. Bu yıldan sonra çok partili yaşama geçilmiş ve CHP İslamcı kesimlerin bazı taleplerine ses vererek katı laik uygulamaları yumuşatmaya başlamıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti İslami temellerle kurulan bir parti olmasa da İslamcı kesimlerin temsil edilebildiği bir alan olmuştur.

1960 askeri darbesiyle Demokrat Parti kapatılmış ve 1961 Anayasası ile hak ve özgürlükler genişletilmiştir. Ancak bu yılların İslamcılık akımı için önemli yanları Pakistan'da kurulan İslami temelli bir devlet ve Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkmasıdır. Tercüme faaliyetlerinin artmasıyla bu gelişmeler Türkiye'de okunmuş ve İslamcı kesimlerin etkilenmesine neden olmuştur. İslamcılık akımını etkileyen bir diğer faktör göç olgusunun yükselmesi olmuştur. Kente göç eden kırsal kesimlerin kent yaşamına karşı

muhafazakar eğilimler geliştirmesine ve kendi aralarında cemaatleşmelerine neden olmuştur. 1960'ların sonunda Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi ve ardından Milli Selamet Partisi de İşlamlıcılığın legal zeminde temsilini sağlamıştır.

Milli Görüş hareketi 1980 askeri darbesiyle sekteye uğramış diğer partiler gibi kapatılmış ve liderlerine siyasi yasak getirilmiştir. Yasakların kalkmasıyla Erbakan Refah Partisi'ni kurmuş ancak bu kez Soğuk Savaş-Komünizm tehlikesinin bitmesi ve Neoliberal düzenin getirilmesi ile milli temaları terk ederek kalkınma, refah gibi temaları öne çıkarmıştır. Küreselleşmenin yükselmesi, kapsayıcı demokrasi ve farklı kimliklerin temsil alanına kavuşması İşlamlcı hareketi de etkilemiştir. Özellikle Refah Partisi İstanbul örgütü başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başını çektiği yenilikçiler fraksiyonu partiyi kitle partisine dönüştürme hedefleri ile ortaya çıkmıştır. 28 Şubat Post-modern darbesi ve Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrası yenilikçi kanat Recep Tayyip Erdoğan öncülüğünde yeni bir parti olan AK Parti'yi kurmuştur. Post-İşlamlcılık anlayışıyla İşlami bir devlet kurma hedeflerinden vazgeçerek laik sınırlar içinde dindar bir toplum yaratma girişimi, AK Parti ile yükselişe geçmiştir. Nitekim Erdoğan da sık sık Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını, İşlamlcılık da dahil tüm ideolojilerin sona erdiğini ve kendilerinin muhafazakar demokrat bir çizgide olduklarını ifade etmiştir.

İşlamlcılık, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Türkiye siyasetinde belirgin bir rol oynamış ve modernleşme sürecinde etkili olmuştur. Bu süreç, İşlamlcı düşüncenin yapılanması ve temsili üzerinde belirgin bir etkisi olan yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla şekillenmiştir. Batı'nın karşısında geri kalma düşüncesi ve Türk modernleşmesi ile paralel olarak başlayan seküler eğilimler ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte kabul edilen laiklik ilkesi, İşlamlcı bir tepkinin uyanmasına yol açmıştır. İkinci Meşrutiyet sonrası daha doktriner niteliğe kavuşan İşlamlcılık, ideolojik bir özellik kazanmıştır. Bununla birlikte tek parti dönemi, askeri müdahaleler ve parti kapatma davaları İşlamlcı kesimlerin farklı hayatta kalma stratejilerine yönelmesine neden olmuştur. İşlamlcılık, tek parti döneminde isyanlarla, çok partili yaşamın ilk dönemlerinde Demokrat Parti saflarında ve 1960 sonrası ancak İşlamlcı bir kimlik ile temsil imkânına kavuşmuştur. Belirgin bir bölünme çizgisi olarak ortaya çıkan İşlamlcılık akımı, siyasi arenada belirleyici bir güç olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aydın, C. (2013). İmparatorluk ve Hilafet Vizyonları Arasında Osmanlı'nın Panislâmist İmajı, 1839-1924. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (47-69). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bora, T. (2013). Sol-Sağ Şemasında İslâmıcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (514-538). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bulaç, A. (2005). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (48-68). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (476-503). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Ç. (2005). Milli Görüş Hareketi. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (544-591). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (1990). *Ayet ve Slogan* (1. Baskı) Ankara: Metis Yayınları.
- Çakır, R. (2013). Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (753-775). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dağı, İ. D. (2005). Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. *Turkish Studies*. 6(1): 21-37. <https://doi.org/10.1080/1468384042000339302>
- Dağı, İ. D. (2013). Post-Islamism à La Turca. İçinde A. Bayat (Ed). *Post-Islamism The Changing Faces of Political Islam* (71-109). New York: Oxford University Press.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri* (1. Baskı). Ankara: Metis Yayınları.
- Kara, İ. (2005). İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (34-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kara, İ. (2013). Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (15-47). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *İslam’ın Siyasallaşması* (5. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2015). Islamisation of Turkey Under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity. *South European Society and Politics*. 20(1): 47-69.
<http://dx.doi.org/10.1080/13608746.2014.979031>
- Kurtoğlu, Z. (2005). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (201-217). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3* (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2005). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (411-420). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2013). *Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. (13. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özipek, B.B. (2005). 28 Şubat ve İslamcılar. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (640-652). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Roy, O. (2005). *Siyasal İslam’ın İflası*. (3. Baskı). Ankara: Metis Yayınları.
- Rustow, D.A. (1995). Türkiye’de İslam ve Politika, İçinde A.A. Adıvar (DrI). *Türkiye’de İslâm ve Laiklik* (57-91). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sarıbay, Y. (2013). İslâmî Fikriyat Temelinde Siyasî Partileşme ve Bazı Medeniyet Meseleleri. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (745-750). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Taşkın, Y. (2013). *AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, Y. & Akgün, B. (2005). İslamcılar- Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri. İçinde M. Göktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (652-682). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı I* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı II* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı III* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma-Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.